

An Introduction to the Draft Convention on the Right to Development with an Emphasis on the Position of the Right to Health

Hossein Sharifi Tarazkouhi¹, Zohreh Bagheri Khorramdashti^{2*}

1. Department of Law, Faculty of Humanities, Imam Hussein University, Tehran, Iran.

2. Department of Law, Payam Noor University, Graduate Center, Tehran, Iran.

ABSTRACT

Background and Aim: Development is a comprehensive economic, social, cultural, civil and political process aimed at the continuous improvement of the well-being of the entire population and all individuals. Since the right to development is encompassed within human rights and is an instance of third-generation rights (solidarity rights), it is recognized in contemporary international law as a non-derogable human right worldwide. The right to health is also a fundamental part of human rights and is considered essential for achieving a dignified life and enjoying the highest attainable standards of physical and mental health. Given that all human rights are interdependent, indivisible and interrelated, the promotion of the right to development leads to the enhancement of the enjoyment of other human rights, including the right to health.

Method: This research is theoretical in nature and the research method is descriptive-analytical. The data collection method is library-based, conducted by referring to documents, books and articles.

Ethical Considerations: In this research, the principles of honesty, integrity, impartiality and the originality of the work have been observed.

Results: The Covenant on the Right to Development is recognized as a significant step towards the realization of this right, not only because it is binding but also because it contains more objective and precise norms compared to the soft law instruments that preceded it. In this article, the authors study and scrutinize the draft treaty on the right to development, examining its context of creation and its characteristics in terms of normative content, with an emphasis on the right to health.

Conclusion: The dialogue concerning the "Draft Covenant on the Right to Development" targets the operationalization of this right in all societies. Its ongoing development within the international legal system has revealed new prospects for realizing the right to development and, beyond that, for achieving all human rights, including the right to health.

Keywords: Right to Development; Right to Health; Draft Covenant on the Right to Development; Human Rights

Corresponding Author: Zohreh Bagheri Khorramdashti; **Email:** zohreh.bagheriiii@gmail.com

Received: May 21, 2025; **Accepted:** September 03, 2025; **Published Online:** February 24, 2026

Please cite this article as:

Sharifi Tarazkouhi H, Bagheri Khorramdashti Z. An Introduction to the Draft Convention on the Right to Development with an Emphasis on the Position of the Right to Health. *Medical Law Journal*. 2025; 19: e64.

درآمدی بر پیش‌نویس عهدنامه حق بر توسعه با تأکید بر جایگاه حق بر سلامت

حسین شریفی طرازکوهی^۱، زهره باقری خرمداشتی^{۲*}

۱. گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه امام حسین (ع)، تهران، ایران.

۲. گروه حقوق، دانشگاه پیام نور، مرکز تحصیلات تکمیلی، تهران، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: توسعه فرآیند جامع اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، مدنی و سیاسی است که با هدف بهبود مستمر رفاه کل جمعیت و همه افراد ایجاد می‌شود. از آنجا که حق بر توسعه در شمول حقوق بشر و از مصادیق حقوق نسل سوم (همبستگی) است، لذا در حقوق بین‌الملل معاصر، از قواعد غیر قابل سلب بشری در سراسر دنیا شناخته می‌شود. حق بر سلامت نیز بخشی اساسی از حقوق بشر است و برای نیل به زندگی شرافتمندانه و برخورداری از بالاترین استانداردهای قابل دستیابی سلامت جسمی و روانی ضروری تلقی می‌شود. نظر به اینکه تمامی حقوق بشر دارای وابستگی متقابل، تقسیم‌ناپذیر و مرتبط با یکدیگر هستند، ارتقای حق بر توسعه موجب می‌گردد که بهره‌مندی از سایر حقوق بشر، از جمله حق بر سلامت ارتقا یابد.

روش: این تحقیق از نوع نظری بوده، و روش تحقیق به صورت توصیفی - تحلیلی است. روش گردآوری داده‌ها به صورت کتابخانه‌ای است و با مراجعه به اسناد، کتب و مقالات انجام شده است.

ملاحظات اخلاقی: در تحقیق حاضر، اصل امانتداری، صداقت، بی‌طرفی و اصالت اثر رعایت شده است.

یافته‌ها: عهدنامه حق بر توسعه به منزله برداشتن گامی مهم در تحقق حق مزبور شناخته می‌شود، نه تنها به این دلیل که الزام‌آور است، بلکه مشتمل بر هنجارهای عینی و دقیق‌تر در مقایسه با حقوق نرم قبل از خود است. نویسندگان در این مقاله به مطالعه و تدقیق پیش‌نویس معاهده حق بر توسعه پرداخته و زمینه ایجاد و ویژگی‌های آن از نظر محتوای هنجاری را با تأکید بر حق بر سلامت بررسی کرده‌اند.

نتیجه‌گیری: گفتگو در خصوص «پیش‌نویس عهدنامه حق بر توسعه»، عملیاتی کردن این حق را در تمام جوامع مورد هدف قرار داده و روند ایجاد آن در نظام حقوق بین‌الملل دورنمای دیگری را در راستای محقق ساختن حق بر توسعه و فرا تر از آن، تحقق تمامی حقوق بشر از جمله حق بر سلامت نمایان کرده است.

واژگان کلیدی: حق بر توسعه؛ حق بر سلامت؛ پیش‌نویس عهدنامه حق بر توسعه؛ حقوق بشر

نویسنده مسئول: زهره باقری خرمداشتی؛ پست الکترونیک: zohreh.bagheriiii@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۳۱؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۱۲؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۲/۰۵

خواهشمند است این مقاله به روش زیر مورد استناد قرار گیرد:

Sharifi Tarazkouhi H, Bagheri Khorramdashti Z. An Introduction to the Draft Convention on the Right to Development with an Emphasis on the Position of the Right to Health. Medical Law Journal. 2025; 19: e64.

مقدمه

در سال‌های اخیر توجه فزاینده‌ای به حق دستیابی به بالاترین استانداردهای زندگی از جمله سلامت، توسط نهادهای ناظر بر معاهده‌های حقوق بشر معطوف شده است که به روشن شدن ماهیت حق بر سلامت و چگونگی دستیابی به آن کمک کرده است. با توجه به اینکه پیشرفت حق بر توسعه ارتقای حق بر سلامت را نیز به دنبال دارد، ایجاد عهدنامه الزام‌آور برای حق بر توسعه می‌تواند در احقاق حق بر سلامت نیز مؤثر باشد. حق برخورداری از بالاترین استانداردهای بهداشتی یک حق بشری است که در حقوق بین‌الملل بشر به رسمیت شناخته شده است. میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، که به طور گسترده به عنوان ابزار اصلی حمایت از حق سلامت در نظر گرفته می‌شود، «حق هر کس برای برخورداری از بالاترین استانداردهای قابل دسترس سلامت جسمی و روانی» را به رسمیت می‌شناسد و اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای بعدی حقوق بشر حق بر سلامت را به طرق مختلف مورد بررسی قرار می‌دهند.

پرسش محوری این مقاله آن است که پیش‌نویس عهدنامه حق بر توسعه تا چه حد و از طریق چه سازوکارهایی می‌تواند حق بر توسعه را عملیاتی کند و جایگاه و تضمین‌های مرتبط با حق بر سلامت را در متن خود تعریف و تقویت نماید و آیا رویکرد معاهده‌ای نسبت به حقوق نرم پیشین کارآمدتر است. فرضیه اصلی مقاله این است که تدوین یک عهدنامه الزام‌آور با تعریف دقیق تعهدات و پیش‌بینی سازوکارهای نهادی و نظارتی مشخص، نسبت به اسناد حقوقی نرم پیشین ظرفیت بیشتری برای عملیاتی‌سازی حق بر توسعه دارد و به طور تبعی، از رهگذر تعهدات همکاری بین‌المللی و ملی، تحقق مؤلفه‌های حق بر سلامت را تقویت می‌کند.

اهمیت این پژوهش در بعد نظری به پرکردن خلأ ناشی از فقدان تعهدات سخت‌الزام‌آور درباره حق بر توسعه و تبیین نسبت آن با حق بر سلامت بازمی‌گردد و در بعد عملی به ارائه چهارچوبی برای سیاست‌گذاری و قانونگذاری همسو با تعهدات حقوق بشری و توسعه‌ای کشورها، به ویژه برای ارتقای

دسترسی برابر، بی‌تبعیض و مؤثر به خدمات و زیرساخت‌های سلامت در پرتو تعهدات همکاری و اجرای تدریجی کمک می‌کند. بر این مبنا، نکته مهم آن است که حق بر توسعه از چه طریقی مؤثرتر محقق می‌شود و کدام مسیر - اسناد حقوقی نرم یا معاهده بین‌المللی الزام‌آور - می‌تواند راه را برای تحقق همزمان توسعه و حق بر سلامت هموار کند. در ادامه، ابتدا به ارتباط حق بر توسعه و حق بر سلامت پرداخته می‌شود، سپس مسیر شکل‌گیری پیش‌نویس عهدنامه حق بر توسعه و نقش نهادهای مشارکت‌کننده مرور می‌گردد و نهایتاً مفاد پیش‌نویس با تأکید بر جایگاه حق بر سلامت مورد مطالعه و مذاقه قرار می‌گیرد.

۱. **ارتباط حق بر توسعه و حق بر سلامت:** حق بر توسعه به معنای ارتقا و حمایت از توانایی فرد برای مشارکت کردن و بهره‌بردن از توسعه، از جمله توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی یا سیاسی است و پیش‌بینی می‌کند که «شخص انسانی» باید موضوع اصلی، مشارکت‌کننده و ذی‌نفع در فرایند توسعه باشد. بنابراین، حق بر توسعه نه تنها به خودی خود یک حق انسانی است، بلکه برای تحقق کامل سایر حقوق بشر نیز ضروری است؛ حق مزبور همچنین خواستار توزیع عادلانه منافع حاصل از توسعه است. حق بر توسعه هم یک حق فردی و هم یک حق جمعی است. این بدان معناست که جمعیت‌ها (مانند کشورها، مردم، ملت‌ها و گروه‌ها) نیز از حق بر توسعه بهره‌مند هستند. حق بر توسعه به مسائل سیستمی و ساختاری و علل ریشه‌ای فقر، نابرابری و مخاصمات می‌پردازد. اجرای مؤثر آن به کاهش فقر و نابرابری، جلوگیری از درگیری و ارتقای پیشرفت کمک می‌کند و هیچ کس را پشت سر نمی‌گذارد تا همه افراد و مردم بتوانند با آزادی، برابری و کرامت زندگی کنند و از صلح پایدار برخوردار شوند (۱). هدف از توسعه، ایجاد محیطی است که در آن همه افراد بتوانند توانایی‌های خود را گسترش دهند و فرصت‌ها را برای نسل‌های فعلی و آینده افزایش دهند، لذا پارادایم توسعه انسانی برای زندگی انسان ارزش قائل است. جستجوی امنیت نیز در چنین محیطی در گرو توسعه است. به طور کلی، جامعه بین‌المللی

را تحت تأثیر قرار بدهد و هم از بی‌تفاوتی و نقض دیگر موازین حقوق بشر تأثیر پذیرد (۴).

حق بر سلامت بخشی اساسی از حقوق بشر و درک انسان از زندگی شرافتمندانه است. حق برخورداری از بالاترین استانداردهای قابل دستیابی سلامت جسمی و روانی، در سطح بین‌المللی، اولین بار در اساسنامه سازمان بهداشت جهانی (WHO: World Health Organization)، در سال ۱۹۴۶ بیان شد، پس از آن در سال ۱۹۴۸ اعلامیه جهانی حقوق بشر در ماده ۲۵ حق سلامت را به عنوان بخشی از حق برخورداری از استانداردهای مناسب زندگی ذکر کرده است. در میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سال ۱۹۶۶، حق بر سلامت مجدداً به عنوان یک حقوق بشر به رسمیت شناخته شد. از آن زمان، سایر معاهدات بین‌المللی حقوق بشر حق بر سلامت یا عنصری از آن، مانند حق مراقبت‌های پزشکی را به رسمیت شناخته یا به آن ارجاع داده‌اند. کنفرانس‌ها و اعلامیه‌های متعدد، مانند کنفرانس بین‌المللی مراقبت‌های بهداشتی اولیه، اعلامیه هزاره سازمان ملل متحد و اهداف توسعه هزاره همچنین به روشن شدن جنبه‌های مختلف بهداشت عمومی مرتبط با حق بر سلامت کمک کرده و تعهدات خود را برای تحقق آن تأیید کرده‌اند (۵).

با توجه به اینکه در مقدمه پیش‌نویس عهدنامه حق بر توسعه آمده است که متن آن تا حد امکان بر اساس اسناد حقوقی بین‌المللی موجود است: «هیچ مفهوم، هنجار، حقوق یا تعهدی از نو ایجاد نشده است»، بنابراین، پیش‌نویس عهدنامه بر اساس اعلامیه جهانی حقوق بشر، ۹ معاهده اصلی حقوق بشر و البته اعلامیه ۱۹۸۶ در مورد حق توسعه نگاشته شده است، علاوه بر این، مهم است که پیش‌نویس عهدنامه تأیید می‌کند که انسان‌ها و مردم صاحب حق هستند، در حالی که دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی متولیان انجام وظایف مربوط به حق بر توسعه هستند. پیش‌نویس سه سطح از تعهدات بر عهده دولت‌ها از جمله احترام، حمایت و اجرای حقوق بشر را شناسایی و آن‌ها را در تحقق حق بر توسعه اعمال می‌کند. این

نمی‌تواند به هیچ یک از اهداف اصلی خود از جمله صلح، حفاظت از محیط زیست، حقوق بشر یا دموکراسی‌سازی، کاهش باروری، یکپارچگی اجتماعی دست یابد، مگر در بستر توسعه پایدار که منجر به امنیت انسانی می‌شود. امنیت انسانی دغدغه سلاح نیست، نگران جان و کرامت انسان است. می‌توان گفت امنیت انسانی دو جنبه اصلی دارد. اول به معنای ایمنی در برابر تهدیدات مزمن مانند گرسنگی، بیماری و سرکوب است و دوم، به معنای محافظت از اختلالات ناگهانی و آسیب‌زا در الگوهای زندگی روزمره چه در خانه، چه در مشاغل یا در جوامع است (۲).

حق سلامت نیز یک حق فراگیر است و شامل طیف گسترده‌ای از عوامل است که می‌تواند به انسان‌ها در داشتن یک زندگی سالم کمک کند. این عوامل عبارت از: آب آشامیدنی سالم و بهداشت کافی، غذای سالم، تغذیه و مسکن کافی، شرایط کار و محیطی سالم، آموزش و اطلاعات مرتبط با سلامت و برابری جنسیتی است. حق بر سلامتی همچنین شامل حق منع درمان‌های پزشکی بدون توافق، آزمایش‌ها و تحقیقات پزشکی یا عقیم‌سازی اجباری و ممنوعیت شکنجه و سایر رفتارها یا مجازات‌های ظالمانه، غیر انسانی یا تحقیرآمیز است. حق سلامتی شامل برخی حقوق دیگر نیز است، از جمله حق برخورداری از یک نظام حمایت از سلامت که فرصت‌های برابر را برای همه فراهم می‌کند تا از بالاترین سطح قابل دستیابی سلامت برخوردار شوند. حق پیشگیری، درمان و کنترل بیماری‌ها، دسترسی به داروهای ضروری، بهداشت مادر، کودک و باروری، دسترسی برابر و به موقع به خدمات اولیه بهداشتی، ارائه آموزش و اطلاعات مرتبط با سلامت، مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌های مرتبط با سلامت در سطح ملی و اجتماعی خدمات، کالاها و تسهیلات بهداشتی باید بدون هیچ تبعیضی برای همه ارائه شود (۳). یکی از زیرساخت‌های اصلی حق حیات که از مصادیق بارز حقوق بشر می‌باشد حق بر سلامت و بهداشت است که زمینه‌ساز تحقق دیگر نسل‌های حقوق بشر در سطح جهان شناخته می‌شود، بدین ترتیب بهداشت انسانی هم می‌تواند تمتع از دیگر حقوق

پیش‌نویس دستیابی حق بر توسعه را به عنوان دغدغه مشترک نوع بشر معرفی می‌کند و تأکید دارد که حق بر توسعه «حق مسلم همه افراد بشر و مردم است» و توسعه را به عنوان یک فرایند جامع به رسمیت می‌شناسد (۶).

ایده ایجاد «معاهده حقوقی الزام‌آور حق بر توسعه» در جریان اجلاس سران جنبش کشورهای غیر متعهد (Non-Aligned Movement Summit) در سال ۱۹۹۸ در دوربان، آفریقای جنوبی، تحت رهبری نلسون ماندلا (Nelson Mandela)، رئیس‌جمهور وقت، مطرح شد. سند نتیجه اجلاس سران، عهدنامه را «گامی مهم در جهت اجرای حق بر توسعه» نامید. بعد از گذشت بیست سال از آن اجلاس، شورای حقوق بشر در سال ۲۰۱۸، قطع‌نامه ۳۹/۹ (۷) را صادر کرد و در آن تهیه پیش‌نویس عهدنامه حق بر توسعه را از گروه کاری حق بر توسعه درخواست کرد. در ۲۰ ژانویه ۲۰۲۰، گروه کاری سازمان ملل متحد در مورد حق بر توسعه اولین پیش‌نویس عهدنامه حق بر توسعه را با تفسیر ماده به ماده منتشر کرد (۸).

با بررسی اسناد بین‌المللی حقوق بشر در مورد حق بر توسعه و حق بر سلامت، رابطه‌ای از جنس عموم و خصوص مطلق به چشم می‌خورد، زیرا حق بر توسعه شامل حق بر سلامت به طور کامل است و در پیش‌نویس عهدنامه حق بر توسعه به راحتی می‌توان وابستگی متقابل حقوق مزبور را مشاهده کرد.

۲. عناصر و مفاد پیش‌نویس عهدنامه حق بر توسعه: بر اساس گزارش رییس گروه کاری حق بر توسعه که حاوی پیش‌نویس عهدنامه حق بر توسعه است؛ پیش‌نویس این عهدنامه شامل یک مقدمه و ۳۶ ماده می‌باشد که در پنج بخش تنظیم شده است: بخش اول شامل شرح موضوع و هدف عهدنامه، تعاریف اصطلاحاتی که برای اهداف عهدنامه استفاده می‌شود و اصول کلی آن، است؛ بخش دوم حق بر توسعه را تعریف می‌کند و رابطه آن را با سایر حقوق بشر، به ویژه حق تعیین سرنوشت مردم مشخص می‌کند؛ بخش سوم تعهدات را بیان می‌کند که شامل تعهدات کلی کشورهای عضو و تعهدات بین‌المللی و تعدادی تعهدات خاص برای کشورهای عضو، از

جمله وظیفه همکاری است؛ بخش چهارم به مسائل سازمانی می‌پردازد و بسیار قابل توجه است، زیرا سازوکاری خاص برای اجرای پیش‌نویس عهدنامه ارائه می‌دهد، کنفرانسی از طرفین تشکیل می‌دهد که ممکن است پروتکل‌هایی را برای عهدنامه تصویب کند، علاوه بر این، سازوکار اجرایی را ایجاد می‌کند؛ بخش آخر شامل مفاد نهایی در مورد امضا، تصویب، لازم‌الاجرا شدن است و مشخص می‌کند که سازمان‌های بین‌المللی نیز می‌توانند به عهدنامه بپیوندند (۹). در ادامه بخش‌های پنج‌گانه پیش‌نویس با نگاهی بر ارتباط آن با حق بر سلامت به اختصار بررسی می‌شود.

۱-۲. مقدمه پیش‌نویس عهدنامه: با توجه به اینکه در مقدمه (Preamble) پیش‌نویس به اسناد و معاهداتی حقوق بشری اشاره شده که در آن‌ها حق بر سلامت نیز جایگاه ویژه‌ای دارد، لذا هم‌پوشانی حق بر توسعه و حق بر سلامت را می‌توان از مقدمه این عهدنامه درک کرد. پیش‌نویس حاوی مقدمه‌ای نسبتاً طولانی نسبت به سایر اسناد بین‌المللی نظیر خود است.

مقدمه یک جریان منطقی برای بندهای خود اتخاذ کرده است که از مسیر تکاملی حق بر توسعه منتهی به این پیش‌نویس عهدنامه شده است (۱۰). در این مقدمه تحقق حق بر توسعه را دغدغه مشترک نوع بشر می‌خواند و از وجود مشکلاتی بر سر راه تحقق حق بر توسعه، از جمله فقر، نابرابری در داخل و بین کشورها، تغییرات آب و هوا، استعمار، استعمار نو، آوارگی اجباری، نژادپرستی، درگیری‌ها، تجاوز و تهدید علیه حاکمیت ملی، وحدت ملی و تمامیت ارضی و نفی سایر حقوق بشر ابراز نگرانی می‌کند؛ حق بر توسعه را حق مسلم بشری همه افراد و مردم می‌داند؛ توسعه را فرایندی جامع اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، مدنی و سیاسی تلقی می‌کند که هدف آن بهبود مستمر رفاه کل جمعیت و همه افراد بر اساس مشارکت فعال، آزاد و معنادار آن‌ها در توسعه و در توزیع عادلانه منافع حاصل از آن است. این مقدمه بر جهانی‌بودن، تقسیم‌ناپذیری، ارتباط متقابل، وابستگی متقابل و ماهیت تقویت‌کننده متقابل کلیه حقوق مدنی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی، از جمله

۲-۲. مفاهیم اولیه، موضوع و هدف پیش‌نویس عهدنامه: بخش اول به بررسی مفاهیم اولیه و موضوع و هدف (Definitions, Object and purpose) این پیش‌نویس پرداخته و شامل ۳ ماده است، همچنین اصول کلی (General Principles) که باید اجرای تعهدات توسط متصدیان وظیفه را هدایت کند، بیان می‌کند. بر اساس مفاد این بخش موضوع و هدف این عهدنامه ترویج و تضمین برخورداری کامل، برابر و معنادار از حق بر توسعه برای هر انسان و همه مردم در همه جا و تضمین عملیاتی شدن مؤثر و اجرای کامل آن در سطوح ملی و بین‌المللی است. همچنین تعریف برخی مفاهیم مانند شخص حقوقی، سازمان بین‌المللی، گروه کاری در مورد حق توسعه و مجمع سیاسی سطح بالا در مورد توسعه پایدار شرح داده شده است. در نهایت اصول کلی برای دستیابی به هدف و مقصود این عهدنامه و اجرای مفاد آن ذکر شده، از جمله اینکه انسان و مردم موضوع اصلی توسعه هستند و باید مشارکت‌کنندگان فعال و ذی‌نفعان حق بر توسعه باشند؛ حق بر توسعه باید به نحوی تحقق یابد که اصول مسئولیت، توانمندسازی، مشارکت، عدم تبعیض، برابری و انصاف را یکپارچه کند؛ توسعه یک حق بشری است و باید به این شکل و به گونه‌ای که با سایر حقوق بشر و بر اساس آن‌ها سازگار باشد، تحقق یابد؛ حق بر توسعه و حق تعیین سرنوشت (حق آزادی عمل و اختیار افراد در تعیین سرنوشت خویش)، از یکدیگر جدایی‌ناپذیر هستند و متقابلاً تقویت می‌شوند؛ تحقق حق بر توسعه مستلزم ایجاد یک محیط ملی و بین‌المللی توانمند است که از طریق روحیه وحدت میان افراد، مردم، دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی ایجاد می‌شود که شامل اتحاد منافع، اهداف و اقدامات و به رسمیت شناختن موارد مختلف نیازها و حقوق برای دستیابی به اهداف مشترک است، این اصل شامل وظیفه همکاری است. هر کس حق دارد، به صورت فردی و یا همراه با دیگران در انجمن‌ها، برای حمایت و تحقق حق بر توسعه و پیشرفت و گسترش آن در سطوح ملی و بین‌المللی تلاش کند. افراد، گروه‌ها، مؤسسات و سازمان‌های غیر دولتی نیز نقش و مسئولیت مهمی در کمک به ارتقای

حق بر توسعه تأکید می‌کند و تحقق حق بر توسعه را هم هدف اولیه و هم ابزار اصلی توسعه پایدار می‌شناسد به طوری که اگر توسعه پایدار نباشد، حق بر توسعه محقق نمی‌شود. در این مقدمه اهداف و اصول منشور ملل متحد مورد تأکید قرار گرفته است، به ویژه آن‌هایی که مربوط به دستیابی به همکاری بین‌المللی در حل مشکلات بین‌المللی با ماهیت اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی یا بشردوستانه است و احترام به حقوق بشر و آزادی‌های اساسی، بدون هیچ‌گونه تمایزی، برای همه را ترویج و تشویق کرده و تعهد دولت‌ها بر اساس منشور سازمان ملل متحد برای انجام اقدامات مشترک و جداگانه با همکاری سازمان برای ارتقای استانداردهای بالاتر زندگی، اشتغال کامل و شرایط پیشرفت و توسعه اقتصادی و اجتماعی؛ راه حل مشکلات بین‌المللی اقتصادی، اجتماعی، بهداشتی و مرتبط؛ همکاری بین‌المللی فرهنگی و آموزشی و احترام جهانی و رعایت حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای همه، بدون هیچ‌گونه تمایزی، را یادآوری کرده است، در ادامه معاهدات، اسناد و قطع‌نامه‌های مربوط به حقوق بشر و حق بر توسعه که در سال‌های گذشته به تصریح حق بر توسعه پرداخته بودند از جمله اعلامیه حق بر توسعه ۱۹۸۶ (۱۱)، بیانیه ریو در مورد محیط زیست و توسعه ۱۹۹۲ (UNCED: The United Nations Conference on Environment and Development)، اعلامیه وین و برنامه اقدام ۱۹۹۳ (VDDPA: Vienna Declaration and Program of Action)، بیانیه هزاره سازمان ملل متحد در سال ۲۰۰۰ (Resolution 55/2: United Nations Millennium Declaration) را یادآوری کرده و در نهایت با توجه به اسناد مختلف بین‌المللی برای تحقق توسعه پایدار، به دستور کار ۲۰۳۰ برای توسعه پایدار ۲۰۱۵ (۱۲)، اشاره کرده و تأکید می‌کند که «توسعه پایدار باید در سه بعد آن یعنی اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی به صورت متوازن و یکپارچه در هماهنگی با طبیعت، محقق شود.» تمامی اسناد ذکرشده در مقدمه پیش‌نویس مشتمل بر پیوند وثیق بین حق بر توسعه و حق بر سلامت در پارادایم دکترین امنیت انسانی هستند.

داشته باشند. در هیچ موردی نمی‌توان مردمی را از وسایل زندگی خود محروم کرد.

به موجب مفاد این بخش هیچ چیز در این عهدنامه را نمی‌توان به گونه‌ای تفسیر کرد که برای هیچ شخص انسانی یا حقوقی، مردم، گروه یا دولت، متضمن حقی باشد که در فعالیتی یا انجام هر عملی با هدف از بین‌بردن هر یک از حقوق و آزادی‌های مندرج در این عهدنامه یا محدودیت به میزان بیشتر از آنچه در عهدنامه پیش‌بینی شده است، بدین‌منظور کشورهای عضو توافق می‌کنند که تمامی اشخاص انسانی و حقوقی، مردم، گروه‌ها و دولت‌ها، طبق قوانین بین‌الملل وظیفه عمومی دارند که از مشارکت در نقض حق بر توسعه خودداری کنند.

در این بخش از پیش‌نویس رابطه حق بر توسعه با سایر حقوق بشر را بیان کرده و مجدداً تأکید کرده است که همه حقوق بشر، از جمله حق بر توسعه، جهانی، مرتبط، وابسته، غیر قابل تقسیم و به همان اندازه مهم هستند و کشورهای عضو باید توافق داشته باشند که حق بر توسعه بخشی جدایی‌ناپذیر از حقوق بشر است و باید مطابق با طیف کامل حقوق مدنی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی تحقق یابد، لذا ارتباط حق بر توسعه و حق بر سلامت در این بخش مورد تأکید قرار گرفته است.

۲-۴. تعهدات عمومی: در بخش سوم که دربرگیرنده ماده ۸ تا ۲۳ پیش‌نویس است، تعهدات عمومی (General Obligations) و متصدیان این تعهدات را شرح داده است. این بخش تعهدات جدیدی ایجاد نمی‌کند و فقط تعهداتی را که قبلاً تحت قوانین بین‌المللی وجود داشته است را تکرار می‌کند و خطاب به کشورهای عضو و سازمان‌های بین‌المللی مقرراتی را شرح می‌دهد که ابعاد مختلف تعهد به احترام، حفاظت و تحقق حق بر توسعه را پوشش می‌دهد و به وظیفه همکاری توجه ویژه دارد. همچنین به جنبه‌های خاص مربوط به تحقق حق بر توسعه مانند ممنوعیت اقدامات قهری، اقدامات ویژه یا اصلاحی، برابری جنسیتی، زمینه‌های مردم بومی و قبیله‌ای، ممنوعیت محدودیت‌ها، ارزیابی تأثیرات، آمار

حق هر کس به یک نظم اجتماعی و بین‌المللی دارند که در آن حق بر توسعه به طور کامل تحقق یابد.

امروزه یکی از مصادیق بارز حقوق بشر، حق بر سلامت و بهداشت عمومی است که وجود و استقرار آن، لازمه زندگی اجتماعی محسوب می‌شود. از این رو تفکیک میان مفهوم سلامت که به بار پایین بیماری‌های جسمی و روانی در جوامع انسانی اطلاق می‌شود و بهداشت عمومی که دربردارنده تعهدات دولت‌ها در حوزه درمانی و بهداشتی برای آحاد جوامع بشری است، اهمیت ویژه‌ای دارد. حقوق مزبور جزء حقوق بنیادین بشری محسوب می‌شود، لذا دولت‌ها بایستی با بهره‌گیری از همکاری‌های بین‌المللی، ظرفیت‌های اجرایی خود را جهت بهره‌مندی افراد جوامع از چنین حقوقی را افزایش دهند (۱۳)، پس بر اساس فوای اصول ذکرشده در این ماده، هر کس موظف است در راستای تحقق حقوق بشر، از جمله حق بر توسعه و همچنین حق بر سلامت تلاش و با دیگران همکاری کند.

۲-۳. تعریف حق بر توسعه: بخش دوم پیش‌نویس که در آن به تعریف حق بر توسعه (Right to Development) و صاحبان حق پرداخته، شامل چهار ماده است و حق مزبور را این‌گونه تعریف کرده است که: ۱- هر فرد انسانی و همه مردم از حق مسلم توسعه برخوردارند که به موجب آن حق مشارکت و بهره‌بردن از توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، مدنی و سیاسی را که مطابق با سایر حقوق بشر و آزادی‌های اساسی است، دارند؛ ۲- هر فرد انسانی و همه مردم حق مشارکت فعال، آزاد و معنادار در توسعه و توزیع عادلانه منافع حاصل از آن را دارند. در ادامه به رابطه حق بر توسعه با حق تعیین سرنوشت پرداخته و حق بر توسعه را مستلزم تحقق کامل حق تعیین سرنوشت همه مردم می‌داند و ابراز کرده است که همه مردم حق تعیین سرنوشت دارند که به موجب آن آزادانه وضعیت سیاسی خود را تعیین کنند و آزادانه به دنبال تحقق حق خود برای توسعه باشند؛ همه مردم می‌توانند در راستای تحقق حق خود برای توسعه، ثروت و منابع طبیعی خود را بر اساس اصل منافع متقابل و قوانین بین‌المللی آزادانه در اختیار

مشترک، از جمله از طریق همکاری در چهارچوب سازمان‌های بین‌المللی و در صورت لزوم با مشارکت جامعه مدنی بردارند. در این بخش به منظور برابری جنسیتی به کشورهای عضو امر کرده است مطابق با تعهدات خود تحت قوانین بین‌المللی، برابری جنسیتی کامل را برای همه زنان و مردان تضمین کنند و متعهد شوند که اقداماتی را از جمله از طریق اقدامات ویژه موقت و در صورت لزوم، برای پایان‌دادن به همه اشکال تبعیض علیه همه زنان و دختران در همه جا به منظور تضمین برخوردارگی کامل و برابر آن‌ها از حق بر توسعه اتخاذ کنند. در ادامه دولت‌های عضو را بر آن داشته تا تعهدات موجود خود را بر اساس قوانین بین‌المللی برای ترویج ایجاد، حفظ و تقویت صلح و امنیت بین‌المللی مطابق با اصول و تعهدات مندرج در منشور ملل متحد، از جمله حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات، مجدداً تأیید کنند.

امنیت در واقع مفهومی است که به جنبه‌های مختلف اقتصادی، قضایی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و فردی را دربر می‌گیرد و عنصر تأثیرگذاری بر همه اعمال، رفتار و تصمیم‌گیری‌های انسانی به حساب می‌آید (۱۵). از گذشته تا کنون یکی از نیازهای اساسی و اولیه بشر امنیت بوده است، حتی در شرایط اضطراری، امنیت بر حقوق و آزادی افراد انسانی رجحان می‌یابد. از سوی دیگر همواره یکی از تهدیدهای مطرح در حوزه امنیت انسانی عدم ایمنی افراد یک جامعه در برابر بیماری‌های عفونی کشنده، عدم دسترسی به مراقبت‌های بهداشتی و سلامت اولیه است و این قبیل تهدیدات مطرح در یک جامعه داخلی می‌تواند به منطقه‌ای وسیع‌تر سرایت نماید و پیامدهای ناگواری برای امنیت جهانی داشته باشد (۱۶). می‌توان امنیت انسانی را دکترینی قلمداد کرد که متعاقب طرح ایده توسعه که خود در زمره نسل‌های سوم حقوق بشری جای دارد و فرایندی برای تحقق کامل حقوق بشر است (۱۷).

برای این منظور، کشورهای عضو متعهد می‌شوند که اقدامات جمعی را با هدف دستیابی به خلع سلاح عمومی و کامل تحت کنترل شدید و مؤثر بین‌المللی دنبال کنند تا بتوان از منابع

جمع‌آوری داده‌ها، صلح و امنیت بین‌المللی، توسعه پایدار و تفسیر هماهنگ با سایر موافقت‌نامه‌های بین‌المللی می‌پردازد (۱۴). نویسندگان خطاب به کشورهای عضو نگاشته‌اند که آن‌ها باید متعهد شوند بدون هیچ‌گونه تبعیض بر اساس نژاد، رنگ، جنسیت، زبان، مذهب، عقاید سیاسی یا سایر عقاید، منشأ ملی، قومی یا اجتماعی، دارایی، از کارافتادگی، تولد، سن یا وضعیت دیگر، مطابق با تعهدات مندرج در این عهدنامه به حق بر توسعه برای همه احترام بگذارند، از آن‌ها حمایت کنند و آن‌ها را به انجام برسانند. همچنین کشورهای عضو تضمین خواهند کرد که مقامات و مؤسسات عمومی آن‌ها در همه سطوح مطابق با این عهدنامه عمل کنند.

همچنین به تعهدات عمومی سازمان‌های بین‌المللی پرداخته است و سازمان‌های بین‌المللی را از رفتاری که به یک دولت یا سازمان بین‌المللی دیگر کمک، حمایت، هدایت، کنترل یا اجبار می‌کند که منجر به نقض یا از بین بردن حق بر توسعه شود، منع می‌کند و صراحتاً سازمان‌های بین‌المللی را مورد خطاب قرار می‌دهد و این یک نوآوری در نگارش اسناد مربوط به حق بر توسعه محسوب می‌شود، زیرا تا پیش از آن چنین منعی برای سازمان‌های بین‌المللی وجود نداشته است.

به علاوه در این بخش وظایف همکاری دولت‌ها را توضیح داده است که از طریق: حل مشکلات بین‌المللی با خصوصیات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی یا بشردوستانه؛ ارتقای استانداردهای زندگی، اشتغال کامل و شرایط پیشرفت و توسعه اقتصادی و اجتماعی؛ راه‌حل‌های بین‌المللی مرتبط با مشکلات اقتصادی، اجتماعی، بهداشتی را ترویج دهند و همکاری فرهنگی و آموزشی بین‌المللی را ارتقا بخشند؛ احترام جهانی به حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای همه را بدون تبعیض بر اساس هر دلیلی ترویج و تشویق کنند. در این بخش نیز وجود حق بر سلامت به وضوح در مفاد پیش‌نویس دیده می‌شود. برای این منظور، دولت‌های عضو مسئولیت اصلی خود را برای ایجاد شرایط بین‌المللی مساعد برای تحقق حق بر توسعه برای همه به رسمیت می‌شناسند و متعهد می‌شوند که گام‌های سنجیده، مشخص و هدفمند را به طور جداگانه و

انسانی، زیست محیطی و اقتصادی جهان برای تحقق کامل حق بر توسعه برای همه استفاده کرد. خلع سلاح مفهومی است که در تحقق هر دو حق بر توسعه و سلامت تأثیر دارد. توسعه علوم پایه پزشکی، زیست‌شناسی و به ویژه روش‌های نو ترکیبی ژن، مهندسی ژنتیک و فناوری زیستی در عرصه‌های مختلف تحقیقاتی و نقش آن در زندگی و سلامت بشر و محیط زیست سبب گردیده است تا برای پیشگیری از آسیب‌های احتمالی و یا بروز خطرات پیش‌بینی نشده حاصل از پژوهش‌های علمی، مقررات ایمنی زیستی، حفاظت زیستی و مرامنامه‌های حقوقی و اخلاقی جهت محققین، کارشناسان آزمایشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی تنظیم گردد. کنوانسیون خلع سلاح بیولوژیک به عنوان یک معاهده بین‌المللی جهت پیشگیری از توسعه سلاح‌های بیولوژیک و بیوتروریسم تلاش دارد تا با فرایندهای مختلفی احتمال این تهدید خطرناک را کاهش دهد (۱۸). پس مقوله خلع سلاح، اهمیت ویژه‌ای در احقاق حق بر سلامت دارد.

در خصوص توسعه پایدار نیز کشورهای عضو، به طور جداگانه و مشترک، متعهد شوند که اطمینان حاصل کنند: قوانین، سیاست‌ها و رویه‌های مربوط به توسعه در سطوح ملی و بین‌المللی، تحقق توسعه پایدار را دنبال کنند و به آن کمک کنند؛ تصمیمات و اقدامات آن‌ها توانایی نسل‌های آینده را برای تحقق حق خود برای توسعه به خطر نمی‌اندازد.

در نهایت درباره تفسیر هماهنگ این عهدنامه نگاشته شده و طبق آن هیچ چیز در این عهدنامه نباید به گونه‌ای تفسیر شود که به مفاد منشور سازمان ملل متحد و اساسنامه سازمان‌های تخصصی که مسئولیت‌های مربوط به ارگان‌های مختلف سازمان ملل متحد و آژانس‌های تخصصی که در عهدنامه حاضر به آن پرداخته شده است، لطمه وارد کند (که اساسنامه سازمان بهداشت جهانی و بالمآل حق بر سلامت را نیز شامل می‌شود). برای این منظور، سازمان ملل متحد و آژانس‌های تخصصی آن موظف به ترویج حق بر توسعه هستند.

۲-۵. سازوکار مسائل سازمانی و مفاد نهایی: بخش چهارم در خصوص مسائل سازمانی (Implementation Mechanism)

است و می‌توان گفت نسبت به اسناد و اقدامات بین‌المللی قبل از این پیش‌نویس در زمینه حق بر توسعه دارای نوآوری است، زیرا سازوکاری خاص برای اجرای پیش‌نویس ارائه داده که بر آن است تا کنفرانسی از طرفین تشکیل دهد که ممکن است پروتکل‌هایی را برای عهدنامه تصویب کند. علاوه بر این، سازوکار اجرایی را نیز ایجاد کند. این بخش حاوی سه ماده است که در ادامه بررسی خواهند شد.

کنفرانس کشورهای عضو، نهادی است که اجرای مؤثر عهدنامه و هرگونه سند حقوقی مرتبط را که این کنفرانس ممکن است در آینده تصویب کند، تحت بازنگری منظم قرار خواهد داد و در چهارچوب مأموریت خود، تصمیمات لازم را برای پیشبرد اجرای مؤثر این عهدنامه، اتخاذ خواهد کرد. کنفرانس کشورهای عضو باید:

۱- گزارش‌های دولت‌های عضو در مورد اجرای تعهداتشان بر اساس عهدنامه و موانعی که در تحقق حق بر توسعه با آن‌ها مواجه هستند، با توجه به هدف و منظور عهدنامه، به صورت دوره‌ای بررسی کند؛

۲- تبادل آزاد اطلاعات در مورد اقدامات انجام‌شده توسط کشورهای عضو برای رسیدگی به تحقق حق بر توسعه، با در نظر گرفتن شرایط مختلف، مسئولیت‌ها و قابلیت‌های کشورهای عضو و تعهدات مربوطه آن‌ها بر اساس عهدنامه، ترویج و تسهیل شود؛

۳- بهترین شیوه‌ها را برای کشورهای عضو به منظور ارزیابی وضعیت تحقق حق بر توسعه، ترویج، گسترش و اصلاح دوره‌ای، مطابق با مفاد این عهدنامه، انجام دهد؛

۴- در صورت لزوم از خدمات و همکاری و اطلاعات ارائه‌شده توسط سازمان‌های بین‌المللی ذی‌صلاح و نهادهای دولتی و غیر دولتی استفاده کند؛

۵- گزارش‌های منظم در مورد وضعیت اجرای عهدنامه را بررسی و تصویب کند و از انتشار آن اطمینان حاصل کند؛

۶- در مورد هر موضوع مرتبط با اجرای عهدنامه، از جمله تصویب پروتکل‌ها یا اصلاحات، توصیه‌هایی ارائه کند؛

۷- سایر وظایفی را که برای دستیابی به منظور و مقصود و نیز اهداف عهدنامه مورد نیاز است، انجام دهد.

شود. افزودن این بند جهت پیشرفت در اجرای تعهدات رسمی موجود برای کمک به توسعه و وظیفه همگانی برای احترام به حقوق بشر است، زیرا هر کس موظف است به تمام حقوق بشر، از جمله حق بر توسعه، مطابق با قوانین بین‌المللی احترام بگذارد. افراد، مردم، گروه‌ها، نهادها و سازمان‌های دولتی و غیر دولتی نقش و مسئولیت مهمی در کمک به ارتقای حق هر کس به نظم اجتماعی و بین‌المللی دارند که در آن حق بر توسعه به طور کامل تحقق یابد.

در بخش سوم ماده ۱۸ را تحت عنوان پیشگیری و مبارزه با فساد به این پیش‌نویس افزودند که در آن فساد را مانعی جدی در راه تحقق حق بر توسعه می‌شناسد. برای این منظور، کشورهای عضو متعهد می‌شوند که ترویج و تقویت اقدامات برای پیشگیری و مبارزه با فساد انجام دهند و همچنین از همکاری بین‌المللی و کمک‌های فنی در پیشگیری و مبارزه با فساد، از جمله در بازایی دارایی، ترویج، تسهیل و حمایت کنند.

نظر به اینکه ترویج و حمایت از حقوق بشر و پیشگیری و مبارزه با فساد متقابلاً تقویت می‌شوند و با توجه به اینکه بهبود در این زمینه برای ترویج و حمایت از حقوق بشر در سطح داخلی نقشی اساسی دارد و انحراف منابع حیاتی به دلیل فساد تهدیدی برای حق هر کس جهت برخورداری از بالاترین استاندارد قابل دستیابی به سلامت جسمی و روانی است، لذا گروه کارشناسی این ماده جدید را در پیش‌نویس عهدنامه اصلاح‌شده معرفی کرده و به محوریت چالش‌های ناشی از فساد برای تحقق حق بر توسعه اشاره کرده است. زبان مورد استفاده در آن از ماده ۱ کنوانسیون سازمان ملل متحد در مورد فساد با برخی اصلاحات گرفته شده است. همچنین از قطع‌نامه ۴۷/۷ شورای حقوق بشر (۲۰)، تأثیر منفی فساد بر برخورداری از حقوق بشر، الهام گرفته است.

در بخش پنجم ماده ۳۲ را افزودند که حق شرط را برای عهدنامه اضافه کرده و بیان می‌کند که شرط‌های ناسازگار با هدف و مقصود این عهدنامه مجاز نخواهد بود و شرط‌ها ممکن است در هر زمان لغو شوند. گروه کارشناسی پیش‌نویس این

در نهایت ایجاد سازوکار اجرایی را برای تسهیل، هماهنگی و کمک به شیوه‌ای غیر خصمانه و غیر تنبیهی جهت اجرا و ترویج انطباق با مفاد این عهدنامه لحاظ کرده و مسئولیت آن را به کنفرانس کشورهای عضو سپرده است. با مطالعه موارد فوق‌الذکر تا حدودی به مشابهت ماهوی کنفرانس کشورهای عضو با فرایند بررسی دوره‌ای جهانی (UPR: The Universal Periodic Review) در سیستم شورای حقوق بشر می‌رسیم؛ سازوکار نظارتی که از رهگذر آن شورای حقوق بشر از این ظرفیت برخوردار می‌شود تا وضعیت حقوق بشری تمام اعضای ملل متحد را به نحو مشارکتی و انعطاف‌پذیر، هر چهار سال و نیم یک بار تحت نظارت دوره‌ای فنی و تخصصی خود قرار دهد (۱۹).

به گونه‌ای که هر دو سازوکار متکی به گزارش‌های ارسالی از سوی دولت‌ها هستند و در فرایندی مشابه به بررسی وضعیت حقوق بشر و توسعه کشورهای عضو می‌پردازند، البته کنفرانس کشورهای عضو می‌تواند پروتکل‌هایی را برای عهدنامه حاضر تصویب کند.

بخش پنجم که آخرین قسمت است شامل مفاد نهایی (Final Provisions) در مورد امضاء، تصویب، لازم‌الاجرا شدن، اصلاحات، فسخ، امین و زبان معاهده است، از ماده ۲۷ تا ماده ۳۶ را دربر می‌گیرد.

۳. بررسی اصلاحات پیش‌نویس معاهده حق بر توسعه:
شورای حقوق بشر در قطع‌نامه ۴۸/۱۰ خود از رییس گروه کاری حق بر توسعه خواست تا پیش‌نویس معاهده حق بر توسعه را اصلاح کرده و آن را در بیست و سومین جلسه خود ارائه کند.

پیش‌نویس اصلاح‌شده حاوی ۳۸ ماده است، یعنی دو ماده دیگر به پیش‌نویس قبلی اضافه شده، البته اصلاحات جزئی دیگری هم دارد، از جمله اینکه یک بند به ماده ۳ پیش‌نویس قبلی اضافه شده که اشعار می‌دارد: همکاری جنوب - جنوب جایگزین همکاری شمال - جنوب نیست، بلکه مکمل آن است و از این رو نباید منجر به کاهش همکاری شمال - جنوب یا مانع پیشرفت در تحقق تعهدات رسمی کمک به توسعه موجود

ماده جدید را برای رفع هرگونه ابهام احتمالی در مورد وضعیت حق شرط‌هایی که می‌تواند در رابطه با این عهدنامه وارد شود، معرفی کرده است.

در فرایند اصلاحات متن پیش‌نویس، اصلاحات پیشنهادی یا بازنگری‌هایی که متن را با قوانین بین‌المللی تقویت و بهبود بخشید، پذیرفته شد، اما توصیه‌هایی که در نهایت متن را به دلیل مغایرت با حقوق بین‌الملل، یا با ایجاد چالش‌های بیشتر برای اجرای مؤثر پیش‌نویس عهدنامه تضعیف کردند، توسط گروه کارشناسان پیش‌نویس با احتیاط مورد بررسی قرار گرفتند.

روش

پژوهش حاضر به لحاظ ماهیت، نظری بوده و با روش توصیفی - تحلیلی به رشته تحریر درآمده است. داده‌ها نیز به شیوه کتابخانه‌ای و با جستجو در منابع مکتوب (کتب، مقالات و اسناد) فراهم آمده است.

ملاحظات اخلاقی

در پژوهش حاضر جنبه‌های اخلاقی مطالعه کتابخانه‌ای شامل اصالت متون، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

یافته‌ها

هدف پژوهش تبیین زمینه‌های شکل‌گیری و روند تدوین پیش‌نویس عهدنامه حق بر توسعه، واکاوی محتوای هنجاری آن با تأکید بر پیوندها و تضمین‌های مربوط به حق بر سلامت و ارزیابی مزایا و کاستی‌های رویکرد معاهده‌ای در مقایسه با حقوق نرم در زمینه تحقق همزمان حق بر توسعه و حق بر سلامت است.

بحث

در دهه‌های اخیر، حق بر توسعه موضوع اعلامیه‌ها و قطع‌نامه‌های متعدد سازمان ملل متحد و سایر اسناد بین‌المللی بوده است؛ با این حال، اجرای آن اسناد و تبعات

عدم اجرای آن‌ها همواره محل بحث بوده است. از این رو، برای تضمین اجرای مؤثر حق بر توسعه و هموارسازی مسیر ارتقای آن، وجود یک ابزار الزام‌آور حقوقی که نابرابری‌ها و بحران‌های اجتماعی - اقتصادی در سطوح بین‌المللی، منطقه‌ای و ملی را به چالش بکشد، ضرورت دارد. تهیه پیش‌نویس عهدنامه نیز با موانعی رو به روست، از جمله اختلافات سیاسی میان کشورها در خطوط شمال - جنوب و اختلاف نظری که درباره محتوای دقیق عهدنامه و همسویی زبانی آن با متون توافق‌شده پیشین وجود دارد.

نتیجه‌گیری

تحلیل پیش‌نویس عهدنامه حق بر توسعه نشان می‌دهد که این سند بیش از آنکه صرفاً یک متن نمادین باشد، ظرفیت ایجاد تعهدات ملموس و ارتقای عملی حق بر توسعه را داراست. در عین حال، پیچیدگی‌های سیاسی و اختلاف دیدگاه‌های بین‌المللی باعث شده که تحقق کامل آن در کوتاه‌مدت دشوار باشد. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که مسیر عملیاتی‌کردن حق بر توسعه، به ویژه با تمرکز بر حق بر سلامت، نیازمند تعامل مستمر میان کشورها، نهادهای بین‌المللی و سازوکارهای نظارتی است و صرف تدوین متنی الزام‌آور نمی‌تواند به تنهایی تضمین‌کننده تحقق کامل حق باشد.

علاوه بر این، پیش‌نویس عهدنامه با تأکید بر هنجارهای موجود و بازتعریف آن‌ها در قالب حق بر توسعه، امکان تلفیق اصول شناخته‌شده حقوق بشری با نیازهای نوظهور توسعه‌ای را فراهم می‌کند و چهارچوبی برای پیشرفت تدریجی و قابل سنجش ارائه می‌دهد. این یافته نشان می‌دهد که رویکرد معاهده‌ای نسبت به اسناد نرم، با وجود محدودیت‌های عملی، پتانسیل بیشتری برای ایجاد الزامات واقعی، شفاف و قابل پیگیری دارد و می‌تواند مبنای ارتقای همزمان حق بر توسعه و حق بر سلامت در سطح ملی و بین‌المللی باشد.

در نهایت، می‌توان نتیجه گرفت که پیش‌نویس عهدنامه نه تنها یک گام مهم در راستای قانونی‌کردن حق بر توسعه است، بلکه

بستری فراهم می‌کند که کشورهای مختلف بتوانند در قالب چهارچوبی مشترک و با انعطاف لازم، به بهبود عملی شرایط توسعه و سلامت انسانی بپردازند. این امر نشان می‌دهد که تحقق حق بر توسعه، به عنوان یک حق نسل سوم و همبستگی، نیازمند تعهدات مستمر و بازنگری تدریجی در سیاست‌ها و سازوکارهای بین‌المللی است تا بتواند اثر واقعی بر زندگی مردم و عدالت اجتماعی داشته باشد.

مشارکت نویسندگان

حسین شریفی طرازکوهی: ارائه ایده و نظارت بر مقاله.
زهره باقری خرم‌دشتی: نگارش مقاله و گردآوری منابع.
نویسندگان نسخه نهایی را مطالعه و تأیید نموده و مسئولیت پاسخگویی در قبال پژوهش را پذیرفته‌اند.

تشکر و قدردانی

ابراز نشده است.

تضاد منافع

نویسندگان هیچ‌گونه تضاد منافع احتمالی را در رابطه با تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله اعلام نکرده‌اند.

تأمین مالی

نویسندگان اظهار می‌نمایند که هیچ‌گونه حمایت مالی برای تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله دریافت نکرده‌اند.

بیانیه هوش مصنوعی

در نگارش پژوهش، از هوش مصنوعی بهره برده نشده است.

References

1. Fact sheets/fact-sheet-no-37-frequentlyasked-questions-right development. Available at: <https://www.ohchr.org/en/publications/>. Last Visited Jun 07, 2023.
2. UNDP (United Nations Development Programme). Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security. New York: United Nations Development Programme; 1994.
3. FactSheet No.31: The Right to Health. Published jointly by OHCHR with the World Health Organization (WHO). 2008.
4. Aslani S, Seyed Mousavi MS, Hajipour Kondroud A. The Position of the Right to Health in the Constitution of the World Health Organization (WHO) and the Challenges of this Organization in Guaranteeing Health Rights. *MLJ*. 2023; 17(58): 105-123. [Persian]
5. FactSheet No.31: The Right to Health. Published jointly by OHCHR with the World Health Organization (WHO). 2008.
6. Schrijver N. A new Convention on the human right to development: Putting the cart before the horse?. *Netherlands Quarterly of Human Rights*. 2020; 38(2): 84-93.
7. The right to development: Resolution/ adopted by the Human Rights Council on 27 September 2018 (A/HRC/RES/39/9). 2018.
8. Draft Convention on the Right to Development, with commentaries/ Chair-Rapporteur: Zamir Akram (Pakistan) (A/HRC/WG.2/21/2/Add.1). 2020.
9. Draft Convention on the Right to Development/ Chair-Rapporteur: Zamir Akram (Pakistan) (A/HRC/WG.2/21/2). 2020.
10. Draft Convention on the Right to Development, with commentaries/ Chair-Rapporteur: Zamir Akram (Pakistan) (A/HRC/WG.2/21/2/Add.1). 2020.
11. Declaration on the Right to Development: (A/RES/41/128). 1987.
12. Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution/ adopted by the General Assembly (A/RES/70/1). 2015.
13. Bagheri Hamed Y, Zakarian Amiri M, Bolori P, Hermidas Bavand D. The Right of health and public health in terms of Fundamental human rights with emphasis on UNESCO document 2030. *MLJ*. 2018; 12(46): 177-205. [Persian]
14. Draft Convention on the Right to Development, with commentaries/Chair-Rapporteur: Zamir Akram (Pakistan) (A/HRC/WG.2/21/2/Add.1). 2020.
15. Bergniski Z. Search of national security. Tehran: Safir Publications; 1990. [Persian]
16. Fallahi F, Mostaghimi B, Al Kadjbaf H, Heidari B. Investigating the Conception of the Health in the Theory of Human Security. *Bioethics Journal*. 2015; 5(15): 127-162. [Persian]
17. Soury A, Fallahzadeh A, Markaz Malmiri A. Food and drug safety in the light of the doctrine of human security and international human rights instruments. *MLJ*. 2021; 15(56): 349-364. [Persian]
18. Karami A, Ghasemi H. Biosafety Regulations and Code of Conducts on Military Medicine Research Complying with Biological Weapons Convention. *MLJ*. 2010; 4(12): 169-192. [Persian]
19. Sharifi Tarazkoochi H. Human Rights Theories and Practices. 1st ed. Tehran: Mizan Legal Foundation; 2018. p.343. [Persian]
20. The negative impact of corruption on the enjoyment of human rights: Resolution/ adopted by the Human Rights Council on 12 July 2021 (A/HRC/RES/47/7). 2020.